

จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบุปผาราม อ.เมือง จ.ตราด:
ภาพสะท้อนสัญลักษณ์อิทธิพลจีนที่ปรากฏในภาคตะวันออก

**Mural Painting in Ubosot, Wat Buppharam, Muang District, Trad Province:
Symbolic Reflections of the Influence from Chinese Art in the East**

ภูษา เรืองชีวิน¹

บทคัดย่อ

จากอดีต การเข้ามาของชาวจีนในราชอาณาจักรไทยส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ศิลปะและวัฒนธรรม ในหลาย ๆ ด้าน การมีบทบาทต่อราชสำนัก การติดต่อด้านการค้าที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจและสังคมไทย ทำให้วัฒนธรรม จีนแทรกตัวเข้ามาผสมผสานปนเปไปกับวิถีไทยอย่างกลมกลืน ในงานศิลปกรรมนั้น จิตรกรรมฝาผนังเป็นเหมือน ภาพสะท้อนเรื่องราวทางพุทธศาสนา ด้วยการจัดรูปแบบการเขียนของผนังแต่ละด้านอย่างมีระเบียบแบบแผน และการกำหนดรูปแบบ ล้วนถูกนำมาใช้ในงานจิตรกรรมไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยา การปรากฏรูปแบบของงานจิตรกรรม ฝาผนังกระบวนจีน จึงเป็นการรับแบบอย่างด้านศิลปกรรมที่มีผลต่อชุมชน และท้องถิ่นนั้น สามารถแสดงให้เห็นอิทธิพล ทั้งในรูปแบบแนวคิด ค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรมทางสังคม การแสดงออกซึ่งอำนาจ ความเป็นผู้นำของชุมชน โดยวิเคราะห์ได้จากภาพและรูปแบบโครงสร้างของงานจิตรกรรม

กรณีศึกษางานจิตรกรรมฝาผนังวัดบุปผาราม อ. เมือง จ. ตราด พบว่ามีจิตรกรรมมีความโดดเด่นและ แตกต่าง ด้วยอิทธิพลแบบอย่างกระบวนจีน ซึ่งมีการเขียนแบบจีนเต็มพื้นที่ผนังทุกด้าน มีโครงสร้างที่ไม่ยึดกรอบตาม จิตรกรรมไทยประเพณี สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและอิทธิพลจีน การสร้างเอกลักษณ์ตัวตนใหม่ผ่านจิตรกรรมฝาผนัง ที่ปรากฏในชุมชน ด้วยสัญลักษณ์ความเชื่อในมุมมองต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต บ่งบอกถึงตัวตนของคนจีน กับ แนวคิดต่อพุทธศาสนาในแง่มุมมองของตนเอง และส่งผลต่อความเป็นผู้นำที่มีอิทธิพลต่อชุมชนด้วย ดังนั้น การปรากฏของ ภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบกระบวนจีน วัดบุปผาราม จึงแสดงออกด้วยรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ เป็นการผสมผสานทาง วัฒนธรรม เสมือนภาพสะท้อนเห็นถึงการขยายของวัฒนธรรมจีนจากเมืองหลวงสู่หัวเมืองทางฝั่งทะเลตะวันออกที่มี แนวคิดและองค์ประกอบโดยรวมจากการรับอิทธิพลศิลปะจีนมาอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: จิตรกรรมฝาผนัง ภาพสะท้อน สัญลักษณ์ อิทธิพลจีน วัดบุปผาราม

Abstract

From the past, the arrival of Chinese in the Kingdom of Thailand has affected the change of style, arts and culture in many aspects including the role of the royal court, trade relations affecting the Thai economy and society. The Chinese culture had blended with the harmonious Thai method. In the arts, mural painting is a reflection of Buddhist stories in orderly pattern of each wall which has been used in Thailand since the Ayutthaya period. The appearance of Chinese mural painting is an art style that affects the community and local to present the influence of concepts, values, beliefs, and social behaviors. It also expresses the power of leadership in the community by image and structure of the painting analysis.

¹ สาขาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

The study of mural paintings of Wat Buppharam, Muang, Trad province, found that the painting is unique and different from others by the influence of traditional Chinese painting. There are full of Chinese writing on the whole area of the wall; the structure is not based on the original Thai framework to reflect the role and influence of China which is creating a new identity through mural painting in the community. The symbol of belief in various perspectives, related to the way of life, indicates the identity of the Chinese people to Buddhism which also impacts to the leadership of the community. As a result, the appearance of Chinese mural painting of Wat Buppharam has represented both concepts and elements of Chinese arts by using a combination of cultures and symbolic forms to reflect the expansion of Chinese culture from the capital cities of the east coast.

Keywords: Mural painting, Reflection, Symbolic, Chinese Influence, Wat Buppharam

1. บทนำ

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์จีนกับไทยนั้น มีความสัมพันธ์ทางการค้าขายมาหลายศตวรรษ โดยเห็นชัดเจนในปลายสมัยราชวงศ์ซ่ง ในพุทธศตวรรษที่ 18 ลงมา เพราะเป็นเวลาที่จีนขยายกิจการด้านการค้า (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2522) โดยเฉพาะในสมัยอยุธยา มีร่องรอยหลักฐานของชุมชนและวัดจีนอยู่จำนวนมาก อีกทั้งคนจีนเริ่มเข้ามามีบทบาทในการรับราชการของไทยปรากฏให้เห็นในบันทึกพระราชพงศาวดารสมัยกรุงธนบุรีและในพงศาวดารสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ประยูร อุลุชาฎะ, 2530) จากการอพยพของชาวจีนนั้น นอกเหนือจากการเดินทางเข้ามาเพื่อค้าขายแล้ว ชาวจีนยังอพยพเข้ามาเพื่อมาตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทย ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีและพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ ของราชวงศ์จักรี พ.ศ. 2205-2388 ก่อนข้างมาก เนื่องจากเขตอำเภอด่าง ๑ ของจังหวัดฉะเชิงเทรา ประสบภัยธรรมชาติมากมายหลายครั้ง ทำให้พื้นที่ต่าง ๆ ประสบปัญหาน้ำท่วม ทำลายไร่นาและคร่าชีวิตผู้คนเป็นจำนวนมาก จึงเกิดการอพยพขึ้น (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า, 2522) และการเข้ามาของชาวจีนในภาคตะวันออกนั้นพบว่า ชาวจีนเริ่มเข้ามาประกอบอาชีพตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี เป็นต้นมา

ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยเฉพาะพื้นที่ภาคตะวันออกตอนล่างของจังหวัดชลบุรี จังหวัดจันทบุรี และภาคตะวันออกตอนบน เนื่องจากมีการรวบรวมชาวจีนเพื่อเข้าร่วมในการทำสงครามกู้ชาติจากพม่า หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินได้กอบกู้เอกราชสำเร็จแล้ว พระองค์ทรงสร้างพระราชวังขนาดย่อมเป็นสังเขป ในโอกาสที่ชาวจีนได้มีบทบาทในการช่วยสถาปนากรุงธนบุรีขึ้น ในพระราชฐานของพระองค์จึงเต็มไปด้วยแบบอย่างชาวจีน (น. ณ. ปากน้ำ, 2522) และชาวจีนก็เริ่มเข้ามาตั้งหลักแหล่งมากขึ้น และกระจายอยู่ทั่วไปในภูมิภาคกลางและภาคตะวันออก ชาวจีนในชุมชนภาคตะวันออกช่วงนี้สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นคนจีนกลุ่มแต้จิ๋ว ซึ่งมีจำนวนมากอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานแถบอ่าวไทยฝั่งตะวันออก ได้แก่ จังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี บางปลาสร้อย(ชลบุรี) แปรัง (ฉะเชิงเทรา) โดยมีชุมชนจีนที่สำคัญ (สุชาติ เกาทอง, 2544) คือ

1. ชุมชนบางปลาสร้อย หรือที่ชาวจีนเรียกว่า “มั่งกะฮ่วย” ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของเทศบาลเมืองชลบุรี ชาวจีนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดชลบุรีประมาณสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว ประกอบอาชีพทุกชนิดตั้งแต่กสิกรรม รับจ้าง ช่าง การประมง และการเกษตร

2. ชุมชนแปรัง หรือเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกง เป็นชาวจีนที่อพยพมาจากชุมชนที่สำคัญ กรุงเทพมหานคร เนื่องจากว่า สำเพ็งมีชาวจีนอยู่หนาแน่นมากเกินไป

3. ชุมชนจีนเมืองจันทบุรี ชาวจีนจะเข้ามาทำเกษตรกรรม ปลูกพืชเศรษฐกิจ ประเภทพืชสวน พืชไร่ พืชสมุนไพร และการค้าอัญมณี

หลักฐานหนึ่งที่เป็นเครื่องยืนยันในด้านการเข้ามาของชาวจีน ในด้านการค้า คือการค้นพบแหล่งเรือจมโบราณบริเวณอ่าวไทย ตั้งแต่อ่าวบริเวณจังหวัดชลบุรีต่อเนื่องไปจนถึงอ่าวบริเวณจังหวัดตราด และจังหวัดชลบุรี จากการขุด

ค้นพบว่า เป็นเรือสำเภากวางตุ้ง และบรรทุกสิ่งของ เช่น เครื่องถ้วยจีน พริกไทย ไม้แดง งาช้าง และตราขี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นได้ว่าชาวจีนมีบทบาทในด้านการเดินเรือและค้าขายโดยผ่านเข้ามายังบริเวณภาคตะวันออกของไทย (เจนิเฟอร์ เวียน คุซแมน, 2528) และเป็นแหล่งชุมชนจีน ซึ่งจากหลักฐานต่อมาพบว่าชาวจีนในภาคตะวันออกนอกจากจะมีความสามารถทางการค้าเรือสำเภาแล้ว ความสามารถเกี่ยวกับการต่อเรือก็มีมากเช่นเดียวกัน (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2531) ได้มีการเปิดกิจการต่อเรือเป็นของตนเองตั้งแต่พื้นที่จังหวัดชลบุรี ต่อเนื่องลงไปถึงจังหวัดตราด

ผลจากการเข้ามาอยู่อาศัยและทำการค้าของชาวจีน ทำให้เกิดชุมชนเมืองที่เป็นศูนย์กลางการคมนาคมและการค้าขายที่มักจะตั้งอยู่แถวบริเวณชายทะเล หรือไม่กี่กิโลกับลำน้ำสายใหญ่ ๆ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2541) โดยยังรับรูปแบบทางวัฒนธรรมซึ่งชาวจีนได้นำเอาความรู้วิชาการต่าง ๆ อาทิ การเดินเรือ การประมง อาหาร และ อิทธิพลค่านิยมประเพณีต่าง ๆ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2550) รวมทั้งการรับรูปแบบของงานศิลปกรรมแบบจีนเข้ามา ทำให้มีการผสมผสานกันระหว่างงานช่างของไทยและจีน

อิทธิพลรูปแบบทางด้านศิลปะของจีนในงานศิลปกรรมนั้น เริ่มมีปรากฏมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยในงานจิตรกรรมจากลวดลายดอกโบตั๋นที่ลายสลักหิน ที่มณฑปวัดศรีชุม สุโขทัย (ธีระ คำลือชา, 2522) ซึ่งเป็นลวดลายที่ยืมมาจากดอกโบตั๋นในราชวงศ์ซ่ง มีลักษณะใกล้เคียงธรรมชาติ (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2532) จากนั้นรูปแบบของจิตรกรรมกระบวนจีน ยังได้ปรากฏให้เห็นในภาพจิตรกรรมฝาผนังต่าง ๆ ดังตัวอย่าง จิตรกรรมฝาผนังซึ่งเชื่อว่าเป็นฝีมือช่างจีน คือ จิตรกรรมบนผนังกรุปรำรงค์ประธานวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เขียนเป็นภาพดอกไม้ ก้อนเมฆ รวมถึงภาพบุคคล ภาพขุนนางจีน ที่แสดงท่วงท่ารายละเอียดในชุดเครื่องแต่งกายแบบจีน แสดงให้เห็นบทบาทของชาวจีนในราชสำนัก และลวดลายจีนซึ่งมีแนวเลียนแบบธรรมชาติ เช่น ลายพันธุ์พฤกษา ที่ปรากฏเป็นลวดลายสลักหินที่วัดมหาธาตุ อยุธยา (สันติ เล็กสุขุม, 2548) โดยภาพจิตรกรรมได้สะท้อนอิทธิพลศิลปะจีนอย่างเห็นได้ชัด และยังคงต่อเนื่องมาถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง (พ.ศ. 1991 - 2231) ได้ปรากฏลวดลายจีนบนบานประตูไม้สลักรูปเสี้ยววงลักษณะเป็นทวารบาลอย่างธรรมเนียมจีน ที่วัดหันตรา เป็นต้น จะเห็นได้ว่ารูปแบบของศิลปะจีนยังคงมีอิทธิพลจนมาถึงสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310 - 2325) โดยเฉพาะสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2394) งานจิตรกรรมแบบจีนก็เริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้น และเด่นชัดในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประเทศไทยมีการติดต่อการค้ากับจีนเป็นอย่างมาก และศิลปะจีนก็มีผลต่อความนิยมของผู้คนในสมัยนั้น (มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์, 2550)

ในงานจิตรกรรมฝาผนังแบบอย่างจีนในภาคตะวันออกนั้น พบว่ามีปรากฏให้เห็นเด่นชัดที่วัดบุปผาราม ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่และสำคัญที่สุดของจังหวัดตราด จากหลักฐานทางเอกสารของกรมศาสนา กล่าวว่า วัดบุปผารามได้ประกาศตั้งเป็นวัดเมื่อ พ.ศ. 2195 ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2172 - 2199) ภายในพระอุโบสถมีรูปแบบของงานจิตรกรรมที่โดดเด่นและน่าสนใจ ได้รับอิทธิพลจีน ทั้งแนวคิด ลักษณะการเขียน การสร้างสรรค์ ซึ่งแสดงออกถึงสัญลักษณ์เห็นได้จากรูปแบบของเส้น ลวดลาย มีความแตกต่างไปจากลวดลายในงานจิตรกรรมไทยที่ปรากฏในสมัยใกล้เคียง เนื่องจากรูปแบบทั้งหมดล้วนเป็นแบบกระบวนจีน อาจสันนิษฐานได้ว่า เป็นฝีมือของช่างพื้นถิ่นที่อยู่ในชุมชน ซึ่งมีทั้งช่างจีนและช่างไทย แต่แสดงออกมาในรูปแบบอย่างจีน ที่น่าจะเป็นผู้ที่มีความเลื่อมใสในงานของพระพุทธศาสนา การที่ภาพงานจิตรกรรมเป็นรูปแบบของศิลปกรรมจีนทั้งหมดนั้น อาจแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของสังคมวัฒนธรรมชาวจีนที่มีผลและอิทธิพลในชุมชนในอดีต

ดังนั้นการศึกษารูปแบบของงานจิตรกรรมที่ปรากฏ จึงไม่เพียงแสดงให้เห็นรายละเอียดของลักษณะในเชิงช่าง แต่ยังวิเคราะห์ได้ถึงแนวคิดเชิงสัญลักษณ์ที่แฝงคติ ความเชื่อ และอิทธิพลของวัฒนธรรมจีนที่เข้ามาผสมผสานในสังคมไทยช่วงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่ว่าจะเป็นภาพผู้คน ภาพธรรมชาติ ลวดลายประดับผ้า ภาพเครื่องตั้งบูชา ภาพแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า ภาพเทพเจ้าตามคติอย่างจีน ภาพสัตว์มงคลตามคติความเชื่อ ซึ่งสามารถนำมาถอดความหมายในแง่ของการศึกษาสัญลักษณ์ สะท้อนความเข้าใจบางแง่มุมของความคิดและอิทธิพลวัฒนธรรมจีนจากเมืองหลวงสู่ชุมชนหัวเมืองทางฝั่งทะเลตะวันออกผ่านภาพในงานจิตรกรรมได้มากขึ้น

2. วัตถุประสงค์การศึกษา

2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดในการแสดงออก ค่านิยม คติความเชื่อด้านประติมานวิทยา จากภาพสัญลักษณ์ที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนังแบบอย่างจีน วัดบุปผาราม

2.2 เพื่อวิเคราะห์การรับแบบอย่างของอิทธิพลจีนที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์จากภาพที่ปรากฏในงานจิตรกรรม

3. กรอบแนวคิดการศึกษา

3.1 ลักษณะของรูปแบบในงานจิตรกรรมวัดบุปผาราม เป็นลักษณะของช่างพื้นถิ่นที่ได้รับแนวคิด และอิทธิพลรูปแบบของศิลปะจีนเป็นส่วนสำคัญ ด้วยดูจากโครงสร้างของรูปทรง เส้นและลวดลายประดับ เรื่องราว ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่ามีทั้งช่างชาวจีนและช่างไทยเป็นผู้เขียน เนื่องจากองค์ประกอบมีความแตกต่างจากรูปแบบของงานจิตรกรรมฝาผนังของไทยโดยทั่วไป

3.2 การกำหนดอายุของภาพจิตรกรรมฝาผนังสามารถกำหนดได้อย่างสังเขปจากรูปแบบที่ปรากฏ และช่วงระยะเวลาที่สัมพันธ์กันกับความนิยมในศิลปกรรมของจีนในราชวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - 2394) ในช่วงรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีการนำขนบนิยมแบบจีนมาผสมผสานในงานศิลปกรรมแบบไทย ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม รูปทรงอาคาร รวมไปถึงรูปแบบของจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งมีการเขียนลายผสมผสานแบบอย่างของจีน ทั้งในช่างหลวง และขยายความนิยมมายังหัวเมืองและมณฑลทางภาคตะวันออก ซึ่งมีทั้งการเข้ามาของชาวจีนด้านความสัมพันธ์ทางการค้าริมฝั่งทะเล รวมทั้งมีชาวจีนที่อพยพมาตั้งเป็นชุมชนอยู่อีกจำนวนหนึ่ง

3.3 รูปแบบของงานจิตรกรรมที่ปรากฏถือได้ว่าเป็นการรับแบบอย่างอิทธิพลจีนอย่างเห็นได้ชัด โดยดูจากเรื่องราวและภาพสัญลักษณ์ที่ใช้ในการเขียน ไม่ว่าจะเป็นภาพเทพเจ้า ภาพสัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ ของจีน อาทิ ภาพดอกไม้ ภาพสัตว์ ภาพเครื่องตั้งบูชา ที่ล้วนแต่มีคติ ความเชื่อของประเพณีและวัฒนธรรมจีน ที่สอดแทรกอยู่ในงานจิตรกรรมเหล่านั้น

3.4 ในการศึกษาสามารถสันนิษฐานได้ถึงวิถีชีวิตชุมชน การนับถือพุทธศาสนา ซึ่งวัดเป็นเสมือนศูนย์กลางของชุมชน ทั้งคนไทยและคนจีน ซึ่งในรูปแบบของงานจิตรกรรมแบบกระบวนจีนที่ปรากฏนี้ สามารถสะท้อนภาพความสำคัญของคนจีนในชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นลักษณะของผู้ให้ความสนับสนุนในด้านพระพุทธศาสนา หรือมีชุมชนจีนที่สำคัญตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง เนื่องจากองค์ประกอบของภาพที่ไม่ปรากฏลวดลายหรือลักษณะอย่างไทยในงานจิตรกรรม

4. วิธีการศึกษา

4.1 เก็บข้อมูลภาคเอกสารโดยรวบรวมข้อมูลทางด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องและมีประโยชน์ต่อการศึกษา เช่น ประวัติ ที่มา ยุคสมัยที่สร้างจากพงศาวดารต่าง ๆ รูปแบบ ลักษณะของภาพจิตรกรรมที่ได้รับอิทธิพลจีนในงานจิตรกรรมไทยรวมทั้งบทความ และผลงานการวิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

4.2 เก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้การสำรวจ ถ่ายภาพ ร่างแบบ ภาพลายเส้นในงานจิตรกรรมฝาผนังเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศิลปะจีน จากคติความเชื่อและแบบอย่างของภาพจิตรกรรมที่มีความคล้ายคลึงกัน

4.3 ดำเนินการวิเคราะห์ วิจัย ตีความ และอธิบายลักษณะแบบอย่างทางศิลปะ และองค์ประกอบของภาพรวมทั้งแหล่งบันทึกลงใจที่ได้รับ จากหลักฐานทั้งทางเอกสาร และหลักฐานภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เกี่ยวข้อง

4.4 สรุปผลการศึกษา เพื่อนำมาประมวลถึงเหตุและปัจจัย อิทธิพลทางศิลปะที่ส่งผลต่อแนวคิดและการพัฒนารูปแบบ ความนิยม รวมทั้งการวิเคราะห์ปัจจัยในการรับวัฒนธรรมจีนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการรูปแบบในงานจิตรกรรมที่ปรากฏ

ชุมชนจีนในจังหวัดตราด

จังหวัดตราด เป็นเมืองที่มีหลักฐานในการเรียกชื่อนี้มากกว่า 300 ปี ชื่อเมืองตราด หรือเมืองทุ่งใหญ่ จากหลักฐานที่ปรากฏชื่อในทำเนียบหัวเมืองชายทะเล ฝ่ายคลังการต่างประเทศของประเทศมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง นอกจากเป็นแหล่งสินค้าแล้ว ตราดยังเป็นหนึ่งในเมืองท่าชายทะเล ที่มีชัยภูมิเหมาะแก่การแวะจอดเรือ เพื่อขนถ่ายซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า เดิมเสบียงอาหาร น้ำจืด บริเวณอ่าวเมืองตราด จึงเป็นแหล่งที่ตั้งชุมชนพ่อค้าชาวจีนที่เดินทางเข้ามาค้าขาย (วาสัญ อิ่มแสงจันทร์ และคณะ, 2544) ซึ่งในสมัยพระเจ้าตาก ได้ปรากฏข้อมูลการค้าในพงศาวดารในสมัยพระเจ้าตาก ว่า

“...หลังจากเจ้าตากตีเมืองจันทบุรีได้แล้ว (เมื่อวันอาทิตย์ เดือน 7 ปีกุน พ.ศ. 2310) ก็ให้เกลี้ยกล่อมผู้คนให้กลับคืนมายังภูมิลำเนาเดิม ครั้นเห็นว่าเมืองจันทบุรีเรียบร้อยอย่างเดิมแล้ว จึงยกกองทัพเรือลงไปยังเมืองตราด พวกกรมการและราษฎรก็พากันเกรงกลัวยอมอ่อนน้อมโดยดีทั่วเมือง และขณะนั้นมีสำเภามาทอดอยู่ที่ปากน้ำเมืองตราดหลายลำ เจ้าตากให้ไปเรียกนายเรือมาเผ่าพวกจีนขัดขืนแล้วกลับยิงเอาเข้าหลวง เจ้าตากทราบก็ลงเรือพระที่นั่งคุมเรือรบลงไปล้อมสำเภาไว้ แล้วบอกให้พวกจีนมาอ่อนน้อมโดยดี พวกจีนก็หาฟังไม่ กลับเอาปืนใหญ่น้อยระดมยิงรบกันอยู่ครึ่งวัน เจ้าตากก็ตีได้เรือสำเภาจีนทั้งหมด ได้ทรัพย์สิ่งของเป็นกำลังการทัพเป็นอันมาก เจ้าตากจัดการเมืองตราดเรียบร้อยแล้วก็กลับขึ้นมามาตั้งอยู่ ณ เมืองจันทบุรี” (องค์การคำครุสภา, 2506, หน้า 164-165)

จากบันทึกพงศาวดารนี้ สันนิษฐานได้ว่า คนจีนที่เข้ามาทำการค้า บางส่วนน่าจะมีการย้ายถิ่นฐานมาตั้งรกรากและใช้เมืองตราด เป็นถิ่นพำนักอาศัย ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 หลังจากคนจีนอพยพเข้ามารับจ้างเป็นแรงงานและเป็นพ่อค้า ตลอดจนทำสวนทำไร่กันตามจังหวัดชายทะเลทางภาคตะวันออก ได้มีการตั้งหลักแหล่งชาวจีนในทุก ๆ เมืองตลอดชายฝั่งทะเลด้านอ่าวสยาม ตั้งแต่ตราด (ซึ่งในขณะนั้นเรียกกันว่า ทุ่งใหญ่) ทางฝั่งตะวันออกเฉียงใต้สุด มาจนถึงไทรบุรี (จีวิลเลียม สกินเนอร์, 2529) ก่อให้เกิดชุมชนที่เป็นย่านตลาด ย่านค้าขาย มีการแลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในจังหวัดตราดจึงมักรวมกลุ่มเป็นชุมชนอยู่ตามริมแม่น้ำ ลำคลอง และแหล่งที่มีทรัพยากรอุดม อาทิ แม่น้ำตราด แม่น้ำเวฬุ และคลองบางพระ เป็นต้น

ในอดีตย่านการค้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญที่สุดของตราด คือ ตลาดริมคลอง ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองบางพระ เป็นแนวยาวเลียบลำคลอง ตั้งแต่ชุมชนบ้านล่างตลอดแนวคลองไปจรดหัวถนน มีถนนผ่านหน้าร้านค้าตลอดแนว เรียกว่าถนนริมคลอง (ถนนธนเจริญในปัจจุบัน) ย่านนี้เป็นย่านที่รวมสินค้าทั้งเครื่องอุปโภค บริโภค การผลิตและการบริการ ผลิตส่วนใหญ่ในเมืองตราดถูกส่งมาขายที่นี่ รวมทั้งสินค้าที่มาจากแหล่งอื่น ๆ ด้วย สองฝั่งถนน มีร้านค้าทั้งผ้าแพรพรรณ ร้านขายยาไทย ยาจีน เครื่องถ้วยชามจากประเทศจีน ร้านขายข้าวสาร ร้านขายของชำ เป็นต้น (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542) จะเห็นได้ว่าย่านการค้าตลาดริมคลองกลายเป็นเสมือนศูนย์กลางการค้าโบราณที่น่าจะเป็นแหล่งชุมชนของชาวจีนที่สำคัญในจังหวัดตราด เนื่องด้วยสภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ก่อสร้างเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวแบบร้านค้าคนจีน หลายบ้านจะมีการค้าทางเรือโดยค้าขายภายในจังหวัดบ้าง และติดต่อค้าขายกับจังหวัดชายทะเลบริเวณอ่าวไทยบ้าง และมีเรือบรรทุกสินค้าจากที่ต่าง ๆ ซึ่งเข้ามาทางปากแม่น้ำตราด นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งชุมชนที่หนาแน่น เป็นแหล่งที่ทำค้าการประเภทยัดเย็บเสื้อผ้า และขายเส้นก๋วยเตี๋ยว และขนม รวมทั้งการทำการค้าสินค้าส่งออกประเภท พริกไทย เครื่องเทศ และหัตถกรรมทอผ้า บ้านเรือนส่วนใหญ่ถูกสร้างให้เป็นย่านที่อยู่อาศัยของคหบดี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และยังเป็นแหล่งชุมชนของคนจีนที่มีฐานะ พ่อค้า เจ้าของเรือสำเภา ที่มีการค้าขายกับข้าราชการชาวไทย และยังมีการทำธุรกิจที่โดดเด่น นั่นคือการให้บริการเรือรับส่งผู้โดยสารข้ามฝาก ซึ่งเป็นลักษณะของเรือจ้าง เรือแจว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีนที่อพยพและมารับจ้างใช้แรงงาน ดังนั้นในบริเวณชุมชนนี้ จึงเป็นแหล่งชุมชนของชาวจีน ผู้ใช้แรงงานกลุ่มเล็ก ๆ อาศัยอยู่ในรูปแบบของย่านการค้าท่าเรือจ้างริมแม่น้ำตราดฝั่งเดียวกับชุมชนเมือง

อิทธิพลของศิลปะจีนที่ปรากฏ ในภาพงานจิตรกรรมฝาผนังวิหารไม้ (อุโบสถเก่า) วัดบุปผาราม

วัดบุปผาราม ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 บ้านปลายคลอง ตำบลวังกระแจะ อำเภอเมือง จังหวัดตราด ที่ตั้งวัดอยู่เนินเขา ห่างจากศาลากลางจังหวัดตราดประมาณ 2 กิโลเมตร เป็นวัดที่เก่าแก่และสำคัญที่สุดของจังหวัดตราด มีหลักฐานทางเอกสารของกรมการศาสนา ว่าวัดบุปผาราม ได้ประกาศตั้งเป็นวัดเมื่อ พ.ศ. 2195 (ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. 2172-2199) และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2225 (ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199-2225) (วรรณิกา ณ สงขลา, 2535)

การก่อสร้างวัดบุปผารามมีผู้บันทึกว่าหลวงเมืองเป็นผู้สร้าง และเนื่องจากในสมัยนั้น บริเวณนี้เคยเป็นเกาะ มีพ่อค้าคนจีนไหลมาจอดเรือและได้ตั้งบ้านเรือนพักอาศัยบนเกาะนี้ คงจะได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นมาด้วย จากประวัติการก่อสร้างวัด มีผู้สูงอายุเล่าสืบกันมาว่า ในขณะที่จะสร้างวัดขึ้นนั้น ผู้ที่เดินทางมาตรวจพื้นที่ ได้มาถึงเนินเขาแห่งนี้ และได้พิจารณาภูมิประเทศ ซึ่งเป็นเนินเขาชันเมืองตราด เห็นเมืองตราดอยู่เชิงเขา มีภูมิทัศน์อันสวยงามและเป็นชัยมงคล ในขณะที่ด่านเหล่านั้นกำลังตรวจตราพื้นที่ ก็ได้กลิ่นหอมของดอกไม้จรรยาจรายทั่วไป แต่ไม่พบว่ากลิ่นหอมนั้นมาจากที่ใด จึงเกิดความศรัทธาเห็นควรสร้างวัดขึ้น ณ ที่นี้ให้สวยงาม และให้ชื่อว่า วัดบุปผารามตามศุภนิมิตนั้น (นิพนธ์ พุทธิปรารถ, 2524) และเนื่องด้วยวัดบุปผารามเป็นวัดสำคัญในหมู่บ้านปลายคลอง ผู้คนบางกลุ่มจึงนิยมเรียกชื่อว่า วัดปลายคลอง ตามชื่อหมู่บ้าน และยังมีผู้เรียกชื่อวัดนี้ว่า วัดเนินหยอง ด้วยวัดนี้มีต้นหยองมาก

วิหารไม้ หรืออุโบสถเก่า (รูปที่ 1) เป็นอาคารที่เก่าแก่ที่สุดในวัดบุปผาราม มีหลักฐานว่าสร้างก่อน พ.ศ. 2313 เพราะมีจารึกที่ฐานซุกชีหน้าพระประธานว่า เป็นฐานประดิษฐานพระศรีอริยเมตไตรย สร้างโดยแม่ทองดี พ.ศ. 2313 ต่อมาได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ เมื่อพ.ศ. 2396 และบูรณะอีกครั้งหนึ่งในสมัยพระครูคุณสารพิสุทธิ (โห) ในราว พ.ศ. 2452 และครั้งหลังสุดได้รับการบูรณะ ในปีพ.ศ. 2524 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิหารไม้ เป็นอาคารทรงโรง ฐานเป็นเครื่องก่อ ฉาบดินและทาสีปูนขาว มีรูปแบบเป็นฐานปัทม์ที่โค้งอ่อนทรงเรือสำเภา ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย ฝาเป็นไม้กระดานเรียงในแนวตั้ง มีขนาด 3 ห้อง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หลังคามุงกระเบื้องดินเผาแบบกระเบื้องเกล็ดเต่า (กระเบื้องลิ้นหมา) มีหลังคาประธาน 1 ตับ หลังคาเฉลี่ยล้อมรอบ 1 ชั้น และมีหลังคาพาไลลาดลงมาทางด้านหน้าและหลังวิหารไม้อีกด้านละ 1 ตับ เครื่องล้อยองเป็นไม้แกะสลัก หุ้มแผ่นโลหะเรียบทาสีเหลืองที่ค่อหางหงส์มีอักษรจารึกว่า “วอก 127” หน้าบันเป็นแผงไม้กระดานเรียบแบบเดียวกับฝาผนัง มีเสนาะเรียงทางด้านข้างของวิหารไม้ ทั้ง 2 ข้าง ด้านละ 4 ต้นเป็นเสาไม้รูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก ส่วนทางด้านหน้าและหลังมีท้าวแสนรับปลายเต้าหลังคาเฉลี่ยทั้ง 4 มุม มีประตูทางด้านหน้าและหลังวิหารด้านละ 2 ช่อง มีหน้าต่างที่ฝาผนังด้านข้างด้านละ 3 ช่อง ซึ่งอยู่ทางข้างของช่องกลาง บริเวณเหนือช่องประตูหน้าวิหารทางข้างขวาพระประธาน มีแผ่นไม้ มีอักษรจารึกแนวโน้ 1 แผ่น มีข้อความในจารึกว่า พระแจ้งกับผู้ศรัทธาอื่น ๆ (บูรณะ) พ.ศ. 2396 ที่แผ่นไม้ และมีจิตรกรรมที่ปลายไม้ทั้ง 2 ข้าง

ภายในวิหารไม้เป็นที่ประดิษฐานพระประธาน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำริดลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย มีพุทธลักษณะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ฐานซุกชีพระประธานมีลวดลายเขียนสีแดงบนพื้นขาว เป็นลวดลายกระบวนจีน ต่อมามีการทาสีปูนขาวทับและมีร่องรอยว่า มีอักษรจารึกเป็นอักษรขอมบ้าง ไทยบ้าง จารลงบนผิวปูนที่ฉาบทับบนผิวปูนเดิมของฐานซุกชีพระประธานไว้บ้าง ๆ

พื้นวิหารไม้แต่เดิมเป็นพื้นดิน ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษ ซึ่งพื้นอาคารโดยทั่วไปมักจะเทพูหรือปูกระเบื้อง แต่อาคารในเขตพุทธาวาสของวัดบุปผาราม อดีตเป็นอาคารสร้างไม่ยกพื้น ใช้พื้นดินเป็นพื้นอาคารทุกหลัง และหากมีส่วนที่เป็นอาสนะก็ยกขอบขึ้นและถมดินแน่นปรับผิวให้เรียบร้อย ปัจจุบันได้มีการทำพื้นวิหารใหม่ รวมทั้งอาคารอื่น ๆ ก็ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์และทำพื้นใหม่เป็นพื้นปูนแล้วเมื่อประมาณ พ.ศ. 2523

รูปที่ 1 วิหารไม้ อุโบสถเก่า (ซ้าย) พระประธานภายในวิหารไม้ อุโบสถเก่า (ขวา)
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

รูปแบบและความหมายของภาพสัญลักษณ์ที่ปรากฏในงานจิตรกรรม

ภายในวิหารไม้ วัดบุปผารามนี้มีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นด้วยสีฝุ่นบนผิวปูนฉาบที่ขัดเรียบเป็นมัน เป็นผิวปูนขาวไม่ผสมทรายและฉาบบางมาก มีภาพจิตรกรรมเขียนทุกด้านของผนัง รวมทั้งลวดลายเพดาน ลักษณะเขียนด้วยสีบางเป็นลายกระบวนจีน แทรกภาพวรรณกรรมต่าง ๆ รวมทั้งภาพที่มีความหมายเกี่ยวกับความมีสิริมงคลแบบจีน ซึ่งสามารถวิเคราะห์รูปแบบและความหมายของสัญลักษณ์ตามคติของจีนได้ดังนี้

1. ภาพธรรมชาติ

งานจิตรกรรมฝาผนังวัดบุปผารามนี้มีภาพธรรมชาติอยู่มากมาย ทั้งลายดอกไม้ ต้นไม้ ลายเมฆ ก้อนหิน ซึ่งต่างมีความหมายในแง่ของการเป็นสัญลักษณ์มงคล แต่ที่โดดเด่นและเป็นลวดลายที่สวยงาม คือบริเวณผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธานในทิศตะวันตก เขียนเป็นลายดอกไม้ คล้ายดอกกุหลาบ แทรกด้วยภาพนกจำนวนมาก อยู่ในกรอบผ้าม่านที่แขวนห้อยลงเป็นผืนเรียบคล้ายฉากอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ 2 กรอบเต็มผนัง (รูปที่ 2) การเขียนภาพลักษณะเช่นนี้ ต่างไปจากงานจิตรกรรมไทย แต่ดูคล้ายเป็นการจัดฉากด้านหลังพระประธาน ให้เหมือนกับลวดลายผ้าม่าน โดยองค์ประกอบหลักของภาพจิตรกรรมแสดงให้เห็นถึงแนวคิดและคตินิยมแบบจีน ภาพเครื่องบูชาแบบจีน รวมไปถึงภาพเทพเจ้าของจีน ลักษณะของการประดับผ้าที่มีลวดลายเขียนไว้ที่ขอบฝาผนังและส่วนที่ต่อลงมาคือชายผ้าทำเป็นชายครุย ผูกประสานกันเป็นรูปตาข่าย มีพู่เป็นดอกไม้ห้อยอย่างงดงามเป็นการประดับฝาผนังตามคติจีน ซึ่งคติการแขวนผ้าประดับเช่นนี้ พบในจิตรกรรมฝาผนังหลายแห่ง โดยมีลักษณะของผ้าแขวนเป็นริ้วที่ระบายและประดับเป็นแนวโค้งขึ้นลงเรื่อยไปตลอดฝาผนัง แต่สำหรับที่วัดบุปผารามเขียนแถบผ้าเรียบ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่ไม่พบในที่อื่น ๆ เป็นแบบที่หายาก และลักษณะผ้ายังแสดงความวิจิตรเป็นลวดลายผ้าที่ทำขึ้นอย่างประณีตพิเศษ

นอกจากให้ความงดงามแล้วยังแสดงให้เห็นความสำคัญของพระประธาน โดยมีลักษณะคล้ายกับฉากหลังของโต๊ะบูชาแบบจีนที่มักมีฉากหลังเป็นผ้าไหมปักลวดลาย ด้านหน้าจัดวางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือ หรือรูปเคารพ จึงอาจเป็นลักษณะของการเลียนแบบโดยปรับเปลี่ยนให้เป็นฉากภาพเขียนผนังแทน และจัดวางเชื่อมต่อด้านบนในรูปแบบของม่านมีพู่ห้อย ทั้งตัวเป็นแนวยาวเต็มผนังด้านหลัง ใช้ลวดลายที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน แต่มีน้ำหนักที่แตกต่าง เพื่อให้ดูโดดเด่นและต่อเนื่องเคลื่อนไหวไม่มีที่จบ (สุชาติ เกาทอง, 2544) ด้วยลวดลายธรรมชาติ ต้นไม้ ดอกไม้ จึงถือเป็นการแสดงออกถึงสัญลักษณ์แทนคำอวยพร (ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2545) ซึ่งสามารถระบุโดยสังเขปจากรูปแบบและตีความตามสัญลักษณ์ได้ดังนี้

รูปที่ 2 ผนังด้านหลังพระประธาน (ซ้าย) ภาพลายดอกกุหลาบเคล้าลายนก (ขวา)
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

ดอกกุหลาบ (เจียง-เวย) หลาบเป็นดอกไม้ถูกกล่าวถึงไม่มากนักในตำนานความเชื่อของจีน เป็นสัญลักษณ์ของเยาว์วัย ไม่ใช่หมายถึง ความรักอย่างที่ปรากฏในธรรมเนียมของชาติอื่น ๆ และยังหมายถึงฤดูท้งสี่ เนื่องจากเป็นไม้ดอกที่ผลิบานได้ทั้งปี และในภาพวาดของจีนจึงมักพบการเขียนกุหลาบพันด้วยเถาวัลย์ อันมีความหมายถึงอายุที่ยืนยาว การเขียนดอกกุหลาบ อาจจะหมายถึงการอยู่ร่มเย็นเป็นสุข อายุยืนทั้ง 4 ฤดูกาล (ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2545) ดังนั้น การเขียนผนังด้านหลังพระประธานด้วยลายกุหลาบจึงเป็นการเขียนสัญลักษณ์เพื่อความเป็นมงคลของผู้ที่เข้ามาในอุโบสถ อำนาจพรในเรื่องของความร่มเย็นเป็นสุขและการมีอายุยืนยาว

ดอกโบตั๋น (หมู่ตาน, ซวอเหยา) ชาวจีนมักถือว่าดอกโบตั๋นเป็นนางพญาแห่งดอกไม้และเป็นเครื่องหมายของความร่ำรวยมั่งคั่งและความโดดเด่นและความสง่างาม ความเด่นเป็นเลิศทั้งด้านความงามและความสามารถ (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530) โบตั๋นสีแดง เป็นสีที่ได้รับความนิยมในภาพวาดจีน ดอกโบตั๋นเป็นดอกไม้แห่งฤดูใบไม้ผลิ มีลักษณะคล้ายดอกกุหลาบแต่มีขนาดใหญ่กว่า กลีบซ้อนกันหลายชั้น เป็นสีชมพูแก่บานในฤดูหนาว และเป็นดอกไม้พิเศษซึ่งผู้มีศักดิ์สูงเท่านั้นจึงจะสามารถนำมาประดับหรือบูชาได้ ดอกโบตั๋นที่เขียนไว้ผนังด้านบนทางทิศตะวันออก ด้านหน้าของพระประธานนั้นเป็นการเขียนต้นโบตั๋นที่มีลักษณะลำต้นแผ่กิ่งก้านออกไปอย่างงดงาม

ดอกเก๊กฮวย (จวี) หรือดอกเบญจมาศ ดอกเก๊กฮวย มีความเกี่ยวข้องกับเดือนเก้าตามปฏิทินจันทรคติของจีน เพราะชื่อดอกไม้มีเสียงใกล้เคียงกับคำว่า จิว (ยังอยู่) และคำว่า จิว (เก่า) ก็พ้องกับคำว่า จิว ที่หมายถึงเป็นเวลานาน ดังนั้น ดอกเก๊กฮวยจึงเป็นสัญลักษณ์ของการมีชีวิตที่ยืนยาว (ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2545)

ดอกพุทตาน (ผู้หยง) เป็นสัญลักษณ์แห่งความมั่งคั่ง ร่ำรวย และมียศศักดิ์ (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530)

ดอกท้อ (เถาฮวา) เป็นสัญลักษณ์ของการมีชีวิตที่ยืนยาว เช่นเดียวกับผลท้อ ในบรรดาผลไม้ทั้งปวงของจีน ลูกท้อจะมีความนิยมสูงสุดและมีความหมายเชิงสัญลักษณ์หลายประการ เชื่อกันว่าเนื้อไม้และสีของท้อสามารถขับไล่ภูตผีปีศาจได้ ส่วนกลีบดอกก็สามารถสะกดคนได้ คนจีนมักนิยมนำผลท้อไว้หน้าประตูบ้านในวาระปีใหม่เพื่อขับไล่วิญญาณชั่วร้าย (ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2545) เป็นต้น

ดอกบัว (เหลียนฮวา) ดอกบัวถือเป็นสัญลักษณ์วิทยาของจีน เป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์ (ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2545)

ก้อนหิน ก้อนหินถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความมีอายุยืน (ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2545)

2. ภาพสัตว์

ในจิตรกรรมฝาผนังวัดบุปผารามนี้ ยังมีการเขียนภาพสัตว์ที่เป็นภาพสัตว์มงคล ตามคติและความเชื่อของจีน มีทั้งที่เป็นลักษณะของการเขียนแทรก และการเขียนที่เน้นให้ความสำคัญ จึงนำมาอธิบายรูปแบบของสัญลักษณ์ที่ปรากฏได้ดังนี้

ค้างคาว (เปี่ยนผู่) ในสัญลักษณ์มงคลของจีนมีความหมายเกี่ยวกับโชคลาภหรือความโชคดี (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530)

มังกร เป็นสัญลักษณ์แห่งความรุ่งเรืองความกล้าหาญ และเพศชาย (หยาง) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของจักรพรรดิ อันถือว่าเป็นโอรสแห่งสวรรค์ รวมทั้งมังกรยังเป็นสัตว์ประจำทิศตะวันออก อันเป็นทิศที่พระอาทิตย์ขึ้น จึงเป็นสัตว์ที่ให้ความรุ่งเรือง ให้ฝน ตามหลักจักรวาลวิทยาสมัยแรกของจีน มีแบ่งมังกรออกเป็นสี่ประเภท ได้แก่ เทียนหลง (มังกรฟ้า) เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจการเกิดของสวรรค์ เสินหลง (มังกรเทพ) ซึ่งทำให้ฝนตก ตี้หลง (มังกรโลก) ซึ่งปกครองบรรดาน้ำพุและสายน้ำ และ ผู่จิ้งหลง (มังกรเผ่าทรัพย์) นอกจากนี้ยังมี หลงววง หรือจักรพรรดิมังกร ซึ่งปกครองทะเลทั้งสี่แห่งทิศทั้งสี่ของโลก (ธวัชชัย ดุยสุจริต, 2545)

การนำสัญลักษณ์มังกรมาใช้ ไม่ว่าจะเป็นรูปวาด รูปปั้น หรือประดับตามข้าวของเครื่องใช้ หากเป็นของจักรพรรดิ มังกรจะมี 5 เล็บ ของขุนนางจะมี 4 เล็บ ถ้าสามัญชนจะมี 3 เล็บ ตามตำนานจีน มังกรเป็นสัตว์มงคลสูงสุดเป็นราชาแห่งสัตว์มีเกล็ดทั้งหมด เป็นตัวแทนแห่งความแข็งแกร่ง ความดีงาม ความตั้งใจ ความอดสาหะพยายาม ความกล้าหาญ และความอดทน ชาวจีนจึงถือว่ามังกรคือ จิตวิญญาณของการเปลี่ยนแปลง และฟื้นฟูให้ดีขึ้น อีกทั้งมังกรยังเป็นผู้นำฝนแห่งชีวิตมาให้

หงส์ (เฟิงหวง) หงส์เป็นสัตว์ใหญ่แห่งสัตว์ปีกทั้งหมด ตัวผู้เรียกว่า เฟิง ตัวเมียเรียกว่า หวง เป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้น หรือการมีชีวิตใหม่ที่ดี หงส์ เป็นสัตว์ในตำนานเหมือนมังกร และกิเลน มีลักษณะของนกมงคล 5 ชนิดประกอบกัน คือ หัวไก่ฟ้า ปากนกแก้ว ตัวเปิดแมนดาริน ขนนกกระสา และหางนกยูง หงส์เป็นใหญ่ในสัตว์ปีกทั้งหมด มี 5 ประเภทคือ ประเภทขนสีแดง ขนสีม่วง ขนสีเหลือง และขนสีขาว (หรือห่านฟ้า) หงส์ตัวเมียมีหัวสีแดง ตัวผู้หัวสีเขียวหรือน้ำเงิน เสียงร้องเหมือนขลุ่ย ไม่กินแมลงที่มีชีวิต ไม่จิกต้นไม้ที่เขียวสด ไม่บินเร็วเกินไป เมื่อบินไปไหนจะมีนกอื่นบินตาม นกนี้สามารถหยั่งรู้เหตุการณ์บนโลกได้ จะปรากฏในสถานที่ที่มีความสงบเท่านั้น จึงใช้เป็นสื่อแสดงถึงความงาม และความดี 5 ประการ คือ คุณธรรม ความยุติธรรม ศีลธรรม มนุษยธรรม และสัจธรรม

แต่ก่อนชาวจีนเชื่อว่านกชนิดนี้สามารถหยั่งรู้ความวุ่นวายในโลกมนุษย์ได้ ดังนั้นหงส์จึงปรากฏตัวขึ้นต่อเมื่อประเทศมีความสงบ เรื่องของหงส์ในหลักฐานของจีนนั้นมีปรากฏตั้งแต่ปลายช่วงสองพันปีก่อนคริสตกาล และมีกล่าวไว้ในบันทึกขุนชิว (ศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล) โดยมีเรื่องเล่าว่า หงส์ตัวผู้ (พร้อมกับกิเลนตัวเมีย และสัตว์วิเศษทั้ง ห้า ได้แก่ เสือขาว เต่า มังกรเขียว และนักรบดำ) เป็นสัญญาณว่าแผ่นดินกำลังถูกปกครองโดยกษัตริย์ที่ยุติธรรม (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530) ดังนั้นการเขียนหงส์ในงานจิตรกรรมจึงเป็นการอธิบายถึงสัญลักษณ์ของความสงบสุข และความร่มเย็น (รูปที่ 3)

รูปที่ 3 ลายหงส์คู่และดอกโบตั๋น
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

รูปที่ 4 ปลามังกร ด้านหน้าประตูกุศเหนือ
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

รูปที่ 5 ภาพเสือ และนก
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

ปลามังกร หรือ ปลาหลี่ฮื้อ (หลี่วี่) หมายถึง ความสำเร็จ (รูปที่ 4) โดยมีตำนานว่า ปลาหลี่ฮื้อตัวใดสามารถว่ายมาถึงประตูมังกรที่ปากทางสวรรค์ แล้วกระโดดข้ามไปได้ จะกลายเป็น "ปลามังกร" ซึ่งเป็นคติสอนใจชาวจีนว่า คนจนก็มีสิทธิ์รวยได้ ถ้ามีความมุ่งมั่นและพยายามเหมือนปลาหลี่ฮื้อ ที่เพียรว่ายน้ำมาจนถึงปากทางสวรรค์ และใช้แรงพยายามสุดชีวิตเพื่อให้เข้าประตูมังกรได้สำเร็จ ซึ่งจะได้เปลี่ยนเป็นปลาที่มีเกียรติยศสง่างาม ถ้าปลาตัวใดกระโดดข้ามไม่ได้ก็ยังคงเป็นปลาหลี่ฮื้อตามเดิม (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530)

เสือ (หู่) เป็นสัญลักษณ์ของความกล้าหาญ ความฉลาดปราดเปรื่อง รวมทั้งมีความเชื่อว่าเสือเป็นสัตว์ที่สามารถขับไล่ปีศาจหรือความชั่วได้ (รูปที่ 5)

ปลาเงินปลาทอง (จินอวี่) ปลาทองในภาษาจีนมีเสียงพ้องเสียงกับคำที่หมายถึง "ทองและหยก" (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530) การวาดภาพปลาทองและดอกบัวไว้ด้วยกัน จะหมายถึงทองคำและหยกอยู่ด้วยกัน และภาพปลาทองคู่เป็นสัญลักษณ์ของความเติบโต ความสมบูรณ์

กิเลน (จี หลิน) คือสัญลักษณ์ของวาสนา ความมั่นคง และป้องกันสิ่งอัปมงคล กิเลน เป็นสัตว์มงคลตามตำนาน ซึ่งเมื่อปรากฏขึ้นที่ไหน หมายถึงกำลังจะมีเรื่องมงคลเกิดขึ้น หรือจะมีแต่โชคดี ไม่มีเรื่องร้าย และชาวจีนเชื่อว่าสัตว์พิเศษนี้สามารถขจัดภูติผีปีศาจได้ (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530) กิเลนเป็นสัตว์ที่มีคุณธรรม จึงได้ชื่อว่าเป็นสัตว์แห่งเมตตาธรรมและเป็นสัตว์นำโชคด้วย

นก (เหินยว) เป็นสัญลักษณ์ของการมีอายุยืนยาว (วัชรชัย ดุลยสุจริต, 2545)

ลิง (โหวจื่อ) คำว่าโหวเป็นคำพ้องกันกับคำว่าโหว ที่แปลว่าเจ้าเมือง ขุนนาง ดังนั้นลิงจึงเป็นสัญลักษณ์ของขุนนาง (วัชรชัย ดุลยสุจริต, 2545)

3. ภาพบุคคล

การเขียนภาพบุคคลในงานจิตรกรรมฝาผนังส่วนมากมักเป็นตัวแทนของเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมไปถึงผู้มียศศักดิ์และการเขียนภาพบุคคลที่แสดงออกถึงวิถีชีวิต ผู้คนในสภาพแวดล้อมและบางครั้งเป็นการเขียนเพื่อนำเสนอเรื่องราวของวรรณกรรมสอนใจ ซึ่งในงานจิตรกรรมฝาผนังวัดบุปผารามก็มีแนวคิดและความเชื่อในการเขียนภาพบุคคลต่าง ๆ โดยมีรูปแบบองค์ประกอบของขนาดและความสำคัญที่ต่างกัน

ภาพบนผนังทิศตะวันออกด้านบนจะมีภาพบุคคลเรียงอยู่ในกรอบตรงกลาง 9 คนและริมซ้ายและขวาอย่างละ 1 คน รวมเป็น 11 คน ซึ่งจากรูปแบบการเขียนเป็นไปได้น่าจะเป็นเทพเจ้า หรือเซียน แต่ยังไม่สามารถระบุชี้ชัดได้ว่าจะเป็นเทพเจ้าองค์ใด มีผู้สันนิษฐานไว้ว่า เป็นเทพเจ้า ฮก ลก ชิว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเทพมงคล และภาพขุนนาง 8 คน ซึ่งผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นภาพของเซียนทั้ง 8 และถือสิ่งของมงคลทั้ง 8 อย่าง ซึ่งจะมีความหมายตามสัญลักษณ์มงคล ดังนี้

ภาพฮก ลก ชิว เป็น 3 บุคคลสัญลักษณ์แทนความเป็นมงคล 3 ประการของจีน เทพแห่งการอวยพร ลักษณะของเทพทั้ง 3 องค์ในสมัยโบราณ ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์เรื่อง "ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น" (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2507) ได้กล่าวถึงลักษณะของเทพทั้ง 3 องค์นี้ว่า

ฮก เป็นรูปเจ้าหรือขุนนางสวมหมวก มีใบหูกางออกไป 2 ข้าง มีมือถือหุ้ย้อ แสดงวาสนา

ลก เป็นรูปเศรษฐี สวมหมวกมีเสาข้างหลังสูง มีผ้าคลุมลงไปเบื้องหลัง แสดงโภคสมบัติ มือหนึ่งอุ้มเด็ก แสดงบริวารสมบัติ

ชิว เป็นรูปชายแก่ ถือไม้เท้ามือหนึ่ง ถือผลท้อมือหนึ่ง แสดงความเป็นผู้มีอายุยืนและมั่นคง

ภาพเขียนทั้งแปด

เขียนทั้งแปดนี้ เป็นเทพทางศาสนาในลัทธิเต๋า ประกอบด้วย จางกั๋วเหล่า ลวี่ตังปิง หานเซียงจื่อ เหอเซียงกู หลี่เหลียนกั๋ว จลหลีเจวียน เจ๋กั๋วจิ้ง และหนันไซเหอ (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530) เขียนทั้งแปดดังกล่าวต่างมีอาวุธพิเศษประจำพระองค์ ในสัญลักษณ์ของเขียนทั้งแปดนี้ เชื่อกันว่าสามารถขจัดภูติผี สิ่งเลวร้ายได้ อาวุธของเขียนทั้งแปด เรียกว่า มงคลแปด

ภาพพระพุทธเจ้า ภาพตรงกลางด้านทิศตะวันออกเป็นภาพพระพุทธเจ้าทรงถือดอกบัว ซึ่งมีลักษณะที่ต่างจากการเขียนพระพุทธเจ้าในจิตรกรรมไทย ที่ส่วนใหญ่มักเขียนในรูปของปางสมาธิ และปางมารวิชัย แต่สำหรับที่นี่จะเป็นแบบเทพเจ้าของจีนที่มักถือสิ่งของมงคล ด้านหน้าเบื้องพระพักตร์มีเครื่องสักการบูชา รูปเทียน พานผลลั่นจี และผลพลับ ด้านข้างทหารกำลังตีระฆังและภาพตอนล่างตรงกลางเป็นผ้าหน้าโต๊ะมีลายมังกร 1 คู่หันหน้าเข้าหากัน ตอนบนมีลูกแก้วประดับด้วยดอกพุดตาน 3 ดอก ด้านข้างโต๊ะเป็นภาพมีคนไทย 4 คน และคนจีน 4 คนกำลังบูชาพระพุทธเจ้า

ภาพทหารตีฆ้อง อาจหมายถึง ผู้มาบูชาพระเป็นผู้สูงศักดิ์ การเดินทางมาเป็นกระบวน มีทหารนำมา จึงต้องใช้ทหารตีฆ้อง ซึ่งตามปกติจะมีคนของวัดเป็นผู้ตีฆ้องกลอง เมื่อมีคนมาบูชาพระ และยังมีภาพผลลั่นจีขนาดใหญ่กับผลพลับ เป็นผลไม้ที่มาจากจีน อาจหมายความว่าผู้มียศศักดิ์สูงนี้เดินทางมาจากประเทศจีนและนำของพิเศษมาบูชาพระที่วัดนี้ก็เป็นได้

ภาพชาวไทยและชาวจีนแสดงความเคารพสักการะ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีทั้งชาวไทยและชาวจีน ซึ่งต่างก็มีความเคารพบูชาในพุทธศาสนา (รูปที่ 6) ลักษณะของชาวจีนที่มีบุคคล 2 คนยืน และอีก 2 คนนั่ง อาจแสดงฐานะที่แตกต่าง ดูได้จากการแต่งกายของเสื้อผ้าที่สวมใส่บุคคลยืนน่าจะเป็นผู้มีตำแหน่งและผู้ที่นั่งเป็นสตรีชาวจีนซึ่งอาจเป็นผู้ติดตามหรือชาวบ้าน

ส่วนทางด้านบุคคลชาวไทย ทั้งหมดเป็นหญิงสาวชาวไทย ซึ่งสามารถสันนิษฐานได้ว่า ในสมัยนั้นผู้หญิงไทยน่าจะมีการสวมใส่ในพุทธศาสนาและเป็นผู้ที่เข้าวัดมากกว่าชายไทย และมีการแสดงความอ่อนน้อมมากกว่าภาพของชาวจีนอีกด้าน รวมทั้งการถือสิ่งของซึ่งเป็นดอกบัว แสดงให้เห็นถึงความเคารพ ที่แสดงให้เห็น

ชนบประเพณีวิถีไทย ที่ชาวบ้านมักนำดอกไม้มาบูชาพระพุทธเจ้า ในขณะที่คนจีน จะเน้นที่การไหว้และการจุดธูปเทียนบูชา ซึ่งแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ที่แตกต่างของชนชาติได้อย่างชัดเจน

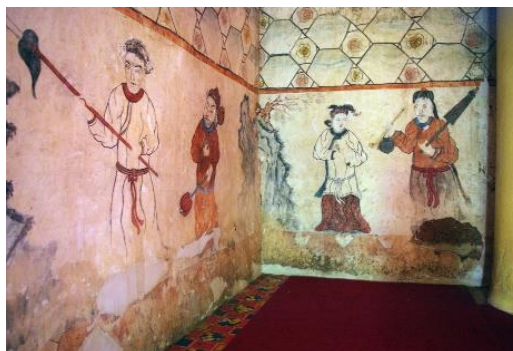
รูปที่ 6 ภาพพระพุทธเจ้า (ซ้าย) และการสักการะ (ขวา)
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

ภาพบุคคลต่อสู้กับเสือ และบุคคลชาวไทยอยู่บนต้นไม้

ภาพนี้เป็นการภาพวาดที่ผนังทางทิศใต้ เป็นภาพคนจีนถือไม้พลองยาวสู้เสือ มีชายไทยอีกคนหนึ่งหนีขึ้นไปบนต้นไม้ และมีขวานตกอยู่ที่พื้นเบื้องล่าง (รูปที่ 7) ภาพนี้หากไม่มีภาพของชายไทยที่หนีขึ้นต้นไม้ อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นเรื่องราวของ วรรณกรรมของจีนในเรื่อง บู้สังปราบเสือ ที่แสดงออกถึงความกล้าหาญ แต่ในภาพได้เขียนภาพคนหนี ขึ้นต้นไม้ปรากฏร่วม จึงสันนิษฐานได้ว่าการนำคติสอนใจในเรื่องของความกล้าหาญของชาวจีนมานำเสนอโดยเชิงเปรียบเทียบ

รูปที่ 7 ภาพคนจีนถือไม้พลองยาวสู้เสือ
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

รูปที่ 8 ภาพสตรีจีนถือพัด และชายจีนไว้ผมเปียยาวถือบ้องยาสูบ ทุ่งไผ่ยา
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

รูปที่ 9 ภาพสตรีจีน 2 คน ผูกผมแบบเดียวกัน คนหนึ่งมีปิ่นทำด้วยหยกเป็นรูปเงินตราแบบโบราณ
ระหว่างคนทั้ง 2 มีแจกันโบราณตั้งอยู่
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

ภาพสตรี-บุรุษจีน การเขียนภาพสตรีจีนจะเห็นได้ที่บริเวณเชิงฝาผนังทิศใต้ ซึ่งภาพแรกเป็นสตรีจีนถือช่อดอกไม้ และภาพถัดมาเป็นภาพสตรีจีนสองคน มีฉากหลังเป็นภูเขาและต้นท้อ (รูปที่ 9) น่าจะเป็นเรื่องราวของสตรีที่เป็นตัวแทนของบุคคลที่สำคัญ อาจจะเป็นสตรีในวรรณกรรมจีนที่มีความเกี่ยวข้องกับความรักอันเป็นมงคล รวมไปถึงภาพของคนจีนในชุดการแต่งกายในลักษณะและนักรบ และแสดงอาการต่อสู้ ในผนังทางทิศเหนือ อีกภาพหนึ่งของการเขียนภาพเรื่องเล่า ตำนานของชาวจีน การแต่งตัวของนักรบที่มีธงปักไว้ด้านหลังสันนิษฐานว่า เป็นแม่ทัพและมีบุรุษที่เป็นนักรบถืออาวุธในลักษณะที่แตกต่างกัน ส่วนภาพกลุ่มคนเชิงผนังมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภาพสตรี แต่งกายแบบจีนมีผ้าผูกและปิ่นเป็นรูปเห็ดหลินจือ และเงินตราโบราณ กำลังถือพัด และชายชาวจีนถือบ้องยาสูบกับถุงใส่ยาเส้น โดยอีกมือหนึ่งถือร่มกระดาษ (รูปที่ 8) ก็เป็นอีกหนึ่งลักษณะของการแสดงออกได้ถึงฐานะและวัฒนธรรมการแต่งตัวและลักษณะของผู้คน ซึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อในการนำสัญลักษณ์มงคลมาประดับ อาทิ เห็ดหลินจือ เหนี่ยวนำถึงความสมปรารถนา และพัด ก็แสดงถึงตำแหน่งของขุนนาง เป็นต้น

4. ภาพเครื่องประดับแบบจีน

ในการเขียนจิตรกรรมฝาผนังกระบวนกรจีนนี้ สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างในจิตรกรรมผนังอุโบสถวัดบุปผาราม เห็นจะเป็นลวดลายผนังที่ไม่ค่อยจะมีปรากฏที่อื่น ซึ่งในจิตรกรรมไทย มักเห็นการเขียนลายผนังส่วนใหญ่เป็นลักษณะของลายดอกไม้ร่วง แต่สำหรับที่นี่เป็นการใช้ลวดลายเรขาคณิตรูปหกเหลี่ยม ที่เรียกว่า จู๋ หรือลายไบไฟ (รูปที่ 10) โดยมีลายดอกไม้ซ้อนอยู่ในช่องเรียงสลับระหว่างแถว ซึ่งมีความหมายว่าให้ร่มเย็นเป็นสุข (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530)

รูปที่ 10 ลวดลายเรขาคณิตรูปหกเหลี่ยม ที่เรียกว่า จู๋ หรือลายไบไฟ
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

รูปที่ 11 ภาพแจกัน 3 ใบ ตรงกลางปักดอกบัว ส่วนอีก 2 ข้าง ปักดอกท้อ
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

พัต (ธวัชชัย ดุลยสุจริต, 2545) นับเป็นสัญลักษณ์มงคล เนื่องจากคำว่าพัตในภาษาจีนออกเสียงเรียกว่า “ซ่าน” หรือ “ซ่านจื่อ” ซึ่งสำเนียงเรียกดังกล่าวไปพ้องเสียงกับ “ซ่าน” ที่แปลว่า ความดีงาม จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ “พัต”(ซ่าน) ได้รับการยกย่องให้เป็นเสมือนของวิเศษอันเป็นมงคลนาม และบางครั้งใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงฐานะได้อีกด้วย

น้ำเต้า (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530) หรือ “หูหลู” ในภาษาจีน น้ำเต้าในวัฒนธรรมจีนเป็นสัญลักษณ์มงคล ว่ากันว่าภายในบรรจุน้ำทิพย์แห่งความเป็นอมตะไว้ ดังนั้น น้ำเต้าจึงมีความหมายถึงการเก็บกักความเคราะห์ร้ายไม่ให้มาเยือน และยังมีความหมายในการช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บอีกด้วย

แจกัน (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530) ศิลปหัตถกรรมที่มีลวดลายอันวิจิตร ลวดลายประดับบนแจกันนั้นเป็นที่นิยมกันมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่งและรุ่งเรืองมากในสมัยราชวงศ์หมิงและชิง ทั้งนี้เป็นเพราะความหมายในความรู้สึกรักของชาวจีนนั้น แจกันเป็นสัญลักษณ์แห่งความสงบสุขและความสันติ คำว่า “ผิง” หรือคำเต็ม ๆ ว่า “ผิงอัน” มีความหมายว่า “สันติสุข” แจกัน นอกจากจะมีความหมายถึง “สงบสันติ” แล้ว ผลไม้ “แอปเปิ้ล” ที่เรียกกันว่า “ผิงกั๋ว” ซึ่งออกเสียงว่า “ผิง” เช่นเดียวกับแจกัน (ผิง) ยังมีความหมายเป็นแบบเดียวกันและสามารถสื่อความหมายแทนกันได้เช่นกัน

ภาพของแจกันที่ปักไว้ด้วยสัญลักษณ์มงคลอื่น ๆ (รูปที่ 11) สามารถกลายมาเป็นสัญลักษณ์มงคลใหม่ได้อีก ทำให้จิตรกรหลายคนนิยมนำกลุ่มสัญลักษณ์มงคลต่าง ๆ มาลงเพิ่มเติมกับภาพแจกัน อาทิ

- “ฟูกั๋วผิงอัน” เป็นภาพของดอกโบตั๋นปักไว้ในแจกัน (โบตั๋น มีความหมายถึงความร่ำรวย และแจกัน หมายถึงความสงบสันติ) บ้างก็มีลูกแอปเปิ้ล (ผิงกั๋ว) รวมอยู่ด้วยกัน มีความหมายมงคลว่า มั่งคั่ง ร่ำรวย และพบแต่สันติสุข
- “ผิงอันหยูอี้” เป็นภาพของหยูอี้ปักอยู่ในแจกัน หรือสร้างภาพหุจิบขวดแจกันเป็นรูป หยูอี้ก็มีภาพในลักษณะเช่นนี้ มีความหมายว่า สันติ และสุขสมดังใจปรารถนา
- ตัวอักษรโช่ง หรือชิว เขียนในวงกลม เป็นอักษรแสดงความยั่งยืน วงกลมหมายถึงความสมบูรณ์ หรือสมหวัง (พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2530)

5. ผลการวิเคราะห์

จากรูปแบบลักษณะของภาพสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนัง ในพระอุโบสถ วัดบุปผารามนี้ สันนิษฐานได้ว่า เขียนขึ้นจากคติความเชื่อในเรื่องของความเป็นมงคล ผู้เขียนเป็นช่างจีน และมีเป็นช่างไทยร่วมเขียนด้วย โดยมีช่างจีนเป็นผู้ควบคุมงานที่เดินทางมาตั้งหลักแหล่งในแถบนี้ สามารถสังเกตได้จากรูปแบบองค์ประกอบของภาพ การลงลายเส้น และน้ำหนักสีในภาพ ลักษณะของเส้นพู่กันที่ใช้ เป็นการเขียนที่ไม่มีความ

ปราณีตในเรื่องของสัดส่วนและองค์ประกอบ แต่ได้ความวิจิตร งดงามแบบจีน การเลือกใช้สีมักเป็นสีเหลือง แดงเป็นหลัก เช่น สีแดงชาด สีดำหมึก สีดินแดง และสีจำปา

การเขียนองค์ประกอบของโครงสร้างภาพไม่เป็นไปตามระเบียบแบบแผนของจิตรกรรมไทยประเพณี ดังนั้นแนวคิดในการจัดวางภาพจึงเป็นไปตามแนวคิดของช่างพื้นถิ่น มีการนำคตินิยมของการไหว้บูชา ในวัฒนธรรมจีนเข้ามาผสมผสาน เริ่มตั้งแต่ การจัดโครงสร้างของภาพผนังทุกด้าน ให้เป็นลายบุผนังในรูปแบบของการเลียนแบบผนังหินอ่อน โดยการใช้ลวดลายจู้ หรือ ลายไม้ไผ่ ที่มีการสอดแทรกภาพดอกไม้ให้สวยงามและแทรกความเชื่อของการเป็นสัญลักษณ์ของความร่มเย็นเป็นสุข

ในแง่ของการวิเคราะห์เชิงปริมาณวิทยา ผนังด้านหลังพระประธานใช้ลักษณะของผ้า幔ตามแนวนิยมของจีนเป็นฉากหลัง โดยอาจมาจากความนิยมใช้ตกแต่งภายในอาคารบ้านเรือนของชาวจีน (อชิรัชย์ ไชยพจน์พานิช, 2547) มีรูปแบบที่โดดเด่น คือเป็นผ้า幔ผืนเรียบขนาดใหญ่ แตกต่างจากผ้า幔ทั่วไปซึ่งมักจะโค้งไปตามผนัง ด้านบนของผ้า幔มีแนวของพู่ห้อยลงมา ลายผ้า幔ใช้เป็นลายกุหลาบแทรกด้วยภาพนกตลอดทั้งผืน ซึ่งในสัญลักษณ์ของจีน นกเป็นตัวแทนของความมีอายุยืน และกุหลาบเป็นดอกไม้ที่สามารถผลิดอกได้ทุกฤดู จึงตีความได้ถึงความหมายของการมีชีวิตที่ยืนนานและร่มเย็นเป็นสุขตลอดกาล รวมถึงด้านบนของผนังที่ยังมีภาพค้างคาวแทรกอยู่ตลอด ก็เป็นนัยของความเชื่อของจีนเช่นเดียวกัน เนื่องจากค้างคาวเป็นสัตว์ที่แทนความหมายของโชคดี

นอกจากนี้ในภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านหน้าพระประธานเขียนภาพใหญ่ ซึ่งถือเป็นภาพหลักและมีความสำคัญที่สุดในอุโบสถ และด้านบนยังคงคติดการเขียนในรูปแบบของลายผ้า幔 ซึ่งทั้งตัวเป็นผ้าผืนเรียบคล้ายกับผ้าปักไหมของจีนที่งดงามด้วยภาพลายดอกโบตั๋นและหงส์อีก 1 คู่ รวมทั้งมีภาพของเทพเจ้าสลักรับลายเมฆอยู่ในแถบด้านบนสุด (รูปที่ 12) อาจวิเคราะห์ผนังส่วนนี้ได้ว่า เป็นการเขียนตามความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าของจีนที่สามารถอำนวยพรและความสุขให้แก่มวลมนุษย์ตามคติของลัทธิเต๋า รวมทั้งหงส์และดอกโบตั๋นที่เขียนตามคติสัญลักษณ์มงคลและยังเป็นสัญลักษณ์ผู้ที่สูงศักดิ์อีกด้วย

รูปที่ 12 ผนังด้านข้างทิศตะวันออก ด้านบนสุดเป็นลักษณะผ้า幔มีพู่ห้อย และทิ้งลงมาเป็นผ้าผืนเรียบ ด้านบนปักลายเทพเจ้า 11 องค์มีลายหงส์คู่และดอกโบตั๋น ด้านล่างเขียนรูปพระพุทธรูป
ที่มา: ผู้เขียน (2560)

รูปที่ 13 ภาพขยายลักษณะการจัดโต๊ะบูชา และลักษณะการไหว้สักการะของชาวไทยและชาวจีน

ที่มา: ผู้เขียน (2560)

บริเวณกลางภาพ เขียนภาพพระพุทธเจ้า มีบุคคลกำลังสักการะทั้งชาวไทยและชาวจีน มีภาพคนตีฆ้องอยู่ทั้ง 2 ด้าน ด้านหน้ามีเครื่องบูชาทั้งรูป เทียนและถาดผลไม้ (รูปที่ 13) ภาพนี้สามารถวิเคราะห์ได้ถึงรูปแบบการบูชาอย่างจีน ด้วยการจุดธูปเทียน ดอกไม้แล้ว ยังมีการนำของถวายในลักษณะเดียวกับการไหว้เจ้าของจีน โดยใช้ผลไม้มงคล คือ ลิ้นจี่ และลูกพลับ แทนความหมาย ของความคล่องแคล่วปราณีเปรื่อง และความประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน สามารถตีความได้ว่าผู้ที่นำของมาถวาย น่าจะเป็นผู้ที่มิตำแหน่งหน้าที่การงาน อาจเป็นพ่อค้า เจ้าสัว ข้าราชการ หรือผู้มียศศักดิ์ และเป็นการถวายเพื่อขอพรให้กับตัวเอง โดยมีผู้ติดตามซึ่งมีทั้งชาวไทยและชาวจีน ดูจากลักษณะของในภาพที่ชาวจีนและชาวไทยถือ ก็มีความแตกต่าง สามารถวิเคราะห์คติ ความเชื่อของการบูชาพระพุทธเจ้าได้ โดยคนจีนยังใช้วิธีเช่นไหว้ด้วยรูปเทียน แต่คนไทย มักจะบูชาด้วยดอกไม้

นอกจากนี้การเขียนลายผ้าปูหน้าโต๊ะก็เป็นการเขียนภาพที่มีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ เช่น ภาพมังกรหันหน้าเข้าหากันอยู่ในพื้นสีแดง 1 คู่ มีดอกโบตั๋น 3 ดอก และลูกแก้วเป็นตัวแทนของของสัญลักษณ์มงคล ความรุ่งเรือง และสีแดงชาวจีนเชื่อว่าเป็นสีที่ให้อายุยืนและความมั่งคั่งร่ำรวย

รูปที่ 14 ภาพจิตรกรรมลวดลายผ้าปูหน้าโต๊ะบริเวณช่องหน้าต่างผนังทิศเหนือ (ซ้าย และกลาง) และทิศใต้ (ขวา)

ที่มา: ผู้เขียน (2560)

ในผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ที่แบ่งออกเป็นช่อง ๆ บริเวณขอบหน้าต่างมีการเขียนลายผ้าปูหน้าต่างแบบจีน ซึ่งตอนบนเป็นแถบผ้ามีลวดลายเขียนคล้ายผ้าทอหรือผ้าปักเป็นภาพต่าง ๆ (รูปที่ 14) ทั้งภาพแสดงให้เห็นวิถี

วัฒนธรรมภาพบ้านเรือนแบบจีน ผู้คนซึ่งแสดงทิวทัศน์ในท้องถิ่น รวมไปถึงรูปสตรีแต่งกายแบบชาวตะวันตกและบุรุษชาวตะวันตกจุลึง แสดงว่ามีนอกจากชาวจีนและไทยแล้ว ยังมีการเข้ามาของชาวตะวันตกในเมืองตราด ที่เข้ามาในเรื่องของการติดต่อด้านการค้ากับเจ้าของเรือสำเภาจีนชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ ซึ่งอาจมีส่วนอุปถัมภ์การเขียนภาพจิตรกรรม จึงได้เขียนประกอบให้เป็นส่วนหนึ่งของงานจิตรกรรมนี้

ภาพในส่วนอื่น ๆ ของผนังก็มีเรื่องราวของชาวจีนในชุดแต่งกายต่าง ๆ ทั้งเป็นขุนนาง นักรบ แม่ทัพ สตรีชาวจีน ที่แสดงออกถึงภาพเล่าเรื่อง อาจจะเป็นบุคคลในวรรณกรรม หรือบุคคลสำคัญที่น่ายกย่องของชาวจีน รวมทั้งการเขียนภาพสตรีชาวจีนที่มีการแต่งกายและเครื่องประดับหรือถือสิ่งของอันเป็นสัญลักษณ์มงคล ตามคติแนวการเขียนภาพแบบจีน

ภาพสัตว์ต่าง ๆ ที่ปรากฏยังเป็นสัญลักษณ์มงคล เขียนตามความเชื่อ ทั้งในเรื่องของความสำเร็จและความมั่นคง เช่น การเขียน ปลามังกร หรือกิลิน รวมทั้งเสือ และภาพคติสุภาษิตจีน เช่น ภาพที่ชาวจีนถือพลองสู้เสือ ในขณะที่คนไทยกลับทั้งขวามวังขึ้นต้นไม้ น่าจะเป็นการเปรียบเทียบความกล้าหาญอุปนิสัยของชาวจีนที่ยามคับขันก็ไม่ท้อถอย ก็เป็นได้

6. สรุป

อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบของงานจิตรกรรมทั้งองค์ประกอบของงานเขียนในด้านศิลปกรรม รวมทั้งการวิเคราะห์ระบบสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อของคนจีนสามารถนำไปสู่การเข้าใจวิถีชีวิตแนวคิดและวัฒนธรรมชุมชนในช่วงเวลาของการสร้างงานจิตรกรรมขึ้นได้ในอีกแง่มุมหนึ่ง และยังสามารถนำมาเป็นข้อสันนิษฐานเรื่องกำหนดอายุของงานจิตรกรรม โดยอาจเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นสมัยที่จีนเข้ามามีบทบาทและประเพณีนิยมแบบจีนเจริญสูงสุด ดังนั้นผู้อุปถัมภ์ช่างเขียนคงเป็นผู้ที่เดินทางมาค้าขายกับเมืองหลวง และแถบชายฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งต่อมากลายเป็นผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำการค้าและมีส่วนในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในช่วงนั้นก็เป็นได้

ในงานจิตรกรรมฝาผนังกระบวนจีน จึงถือเป็นการรับแบบอย่างด้านศิลปกรรมที่มีผลต่อชุมชน และท้องถิ่นที่งานจิตรกรรมนั้นปรากฏ สามารถแสดงให้เห็นอิทธิพลทั้งในรูปแบบแนวคิด ค่านิยม ความเชื่อ และพฤติกรรมทางสังคม การแสดงออกซึ่งอำนาจ ความเป็นผู้นำของชุมชน ที่สามารถวิเคราะห์ได้จากภาพและรูปแบบโครงสร้างของงานจิตรกรรมฝาผนัง เนื่องจาก วัด เป็นสถานที่ซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์รวมของผู้คนในท้องถิ่น การเกิดขึ้นของประเพณีต่าง ๆ ล้วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ดังนั้นในการสร้างโบสถ์กัณฑ์ หรือแม้แต่การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง มักเป็นการเขียนตามแนวคิดเพื่อเป็นพุทธบูชาต่อพระพุทธเจ้า และเป็นการสอดแทรกแนวคิดในทางพุทธศาสนาแก่ชุมชน คนไทยยอมรับพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นทั้งชีวิตและแก่นหลักของความคิด การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยเพื่อใช้โน้มน้าวศรัทธาและความเลื่อมใสของสาธารณชน

รูปแบบของงานจิตรกรรมไทย จึงเป็นการเขียนภาพที่มีองค์ประกอบของภาพเล่าเรื่อง ทั้งเรื่องราวของพุทธประวัติ ภาพชาดก หรือแม้แต่การเขียนเทพชุมนุมหรือพระอดีตพุทธเจ้านั้นล้วนมาจากความศรัทธา และเป็นกลอุบายในการให้คนได้เรียนรู้เรื่องราวของพุทธศาสนามากขึ้น แต่เมื่อคนส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นชาวจีน รูปแบบและแนวคิดความเชื่อในการเขียนภาพจิตรกรรมแบบเดิมอาจถูกมองข้ามและมีแนวคิดตามแบบจีนเข้ามาแทนที่ กอรปกับความนิยมในรูปแบบศิลปกรรมจีนจากเมืองหลวงในสมัยนั้นด้วยแล้ว จึงเป็นไปได้มากที่การเขียนงานจิตรกรรมฝาผนังจะเปลี่ยนรูปแบบทั้งโครงสร้างและแนวคิด อิทธิพลศิลปกรรมแบบอย่างจีนจึงเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของงานจิตรกรรม ด้วยคติความเชื่อของคนจีนที่แตกต่างในด้านศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า โชคลาภ และความสำเร็จ เป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การเคารพ เมื่ออิทธิพลของจีนที่มีบทบาทต่อชุมชน ก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบภาพจิตรกรรมด้วยเช่นกัน รูปแบบของสัญลักษณ์มงคล ลวดลายประดับต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเชื่อต่อผู้พบเห็นเข้ามาเปลี่ยนแปลงระบบความคิดในการสืบทอดพระพุทธศาสนา ในขณะที่ประธานของรูปเคารพยังคงแทนความหมายของพระพุทธเจ้า เนื่องจากความศรัทธาจากการนับถือของนิกายพุทธมหายาน แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญไปที่เรื่องราว

และสอดแทรกความเชื่อความเคารพนับถือ การบูชาด้วยสิ่งของมงคล เพื่อให้ตัวเองได้รับพรตามคติจีน รวมทั้งให้ความสำคัญต่อเทพเจ้าและบรรพบุรุษ ดังนั้น ในผนังของวัดบุปผารามการเขียนจึงสอดแทรกภาพเทพเจ้า ภาพมงคลต่าง ๆ รวมทั้งสัตว์ที่มีในคติความเชื่อของจีน โดยแตกต่างจากแบบงานเขียนจิตรกรรมประเพณีอย่างเห็นได้ชัด เป็นการสะท้อนภาพของสังคมในชุมชนนี้ได้ว่า การที่สังคมยังมีการรวมของกลุ่มชาวจีนและชาวไทยอยู่นั้น หากผู้อุปถัมภ์ชาวจีน ต้องการจะสร้างศาสนาสถานแบบอย่างจีน หรือศาลเจ้า และมีการเขียนเทพเจ้าแยกเป็นสิ่งเคารพของเฉพาะชาวจีนนั้น ก็อาจมีข้อขัดแย้ง เพราะสังคมไทยยังนับถือศาสนาพุทธ และวัดก็ยังเป็นศูนย์รวมความศรัทธาของกลุ่มคน การผสมผสานจากการนำอิทธิพลของตนเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในสังคมไทย จึงน่าจะเหมาะสมกว่าการเริ่มต้นสร้างเอกลักษณ์ของตัวตนใหม่ในชุมชน ซึ่งการสร้างเอกลักษณ์นั้นอาจจะเกิดขึ้นได้ภายหลังที่ชาวจีนมีจำนวนมากขึ้นจากการแต่งงานข้ามเชื้อชาติที่เป็นส่วนหนึ่งของหนึ่งของการผสมผสาน ทำให้เกิดคนรุ่นใหม่ที่มีความเป็นไทยและจีน และสามารถรับแบบอย่างทั้งสองวัฒนธรรมได้โดยไม่รู้สึกถึงข้อขัดแย้ง จนกระทั่งกลายเป็นกลุ่มใหญ่พอที่จะรวบรวมและสร้างความเชื่อในแบบของตัวเอง นั่นหมายถึงการใช้เวลา เพื่อให้เกิดความกลมกลืนทางวัฒนธรรมในรุ่นต่อมา

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2542). **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดตราด**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฯ.
- จี.วิลเลียม สกินเนอร์. (2529). แปลโดย พรรณี จิตรพลรักษ์และคนอื่น ๆ. **สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เจนิเฟอร์ เวียน คุซแมน. (2528). แปลโดย ชื่นจิตต์ อำไพพรรณ. **การค้าทางเรือสำเภากจีน - สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. (2507). **ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น**. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.
- _____. (2522). **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยพิมพ์.
- รัชชัย ดุลยสุจริต. (2545). **สัญลักษณ์มงคลจีน สืบสานจิต-วิญญาณบรรพชน**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- ธีระ คำลือชา. (2522). มันทะศิลปะจีนส่งอิทธิพลแก่ศิลปะไทย. **เมืองโบราณ**. 5(6), 13.
- น.ณ. ปากน้ำ. (2522). ศิลปะจีนที่เข้ามาสัมพันธ์กับศิลปะไทย. **เมืองโบราณ**. 5(6), 25.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2531). ชาวจีน ปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลง. **ศิลปวัฒนธรรม**. 9(4), 44.
- นิพนธ์ พุทธิปรากฏ. (2524). **หนังสือที่ระลึกในงานทอดกฐิน วัดบุปผาราม (วัดปลายคลอง) จังหวัดตราด 24 ตุลาคม 2524**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- ประยูร อุลุชาฎะ. (2530). **ศิลปะจีนและคนจีนในไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- พรพรรณ จันทโรนานนท์. (2530). **ฮก ลก ชิว โชค ลาก อายุยืน**. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์. (2550). **รายงานวิจัยเรื่องตามรอยมรดกวัฒนธรรมจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น: มุมมองจากจิตรกรรมฝาผนัง**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วรรณภา ณ สงขลา. (2535). **วัดบุปผาราม**. กรุงเทพฯ: ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่กองโบราณคดีกรมศิลปากร.
- วาสิฏฐ์ อัมแสงจันทร์และคณะ. (2544). **รายงานฉบับสุดท้าย โครงการรักษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและ สิ่งแวดล้อม เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว จังหวัดตราด มหาวิทยาลัยศิลปากร**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2532). **ศิลปะวัฒนธรรมไทย-จีนศึกษา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2541). คนจีนในเมืองไทย **ศิลปวัฒนธรรม**. 9(4), 29-30.

ศรีศักร วัลลิโภดม.(2522). จีนในไทย. เมืองโบราณ. 5(6), 41.

สันติ เล็กสุขุม. (2548). จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3 ความคิดเปลี่ยน การแสดงออกก็เปลี่ยนตาม. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สุชาติ ฤทธอง. (2544). ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2550). วิถีจีน-ไทยในสังคมสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน.

องค์การคำครุสภา. (2506). ประชุมพงศาวดาร เล่ม 6 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 6). กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา.

อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช. (2547). อิทธิพลศิลปะจีนในงานจิตรกรรมแบบนอกอย่างสมัยรัชกาลที่ 3. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, มหาวิทยาลัยศิลปากร).